

Melendiz Suyu Kanyonu ya da IHLARA VADİSİ

Muammer ATIKER*

Hasandağ yöresi genç volkanlarının dönem püskürmeleri ile çevreye yayılmış olan lav, kül, cüruf ve tüf kayaları üzerinde Melendiz Suyu'nun açtığı vadi, dik kayalık yamaçlı kanyon tipi vadilerin yurdumuzdaki en güzel örneklerindedir. Melendiz Suyu, Niğde ile Aksaray arasında yer alan Melendiz Dağlarıyla, Hasandağ eteklerinden kaynaklanarak Tuz Gölü'ne ulaşır.

Hasandağ yöresi doğal anıtlarının en görkemlilerinden biri olan ve yalnızca Ihlara köyü yakınındaki bölümü korunma altına alınmış olan bu vadi, bölgedeki Roma ve Bizans dönemi antik kaya kiliselerinin varlığı nedeniyle "IHLARA VADİSİ" adıyla ünlenmiştir.

Vadi, susuz Anadolu bozkırları ortasında yer almakta, ancak özel yapısıyla bozkır ikliminden tümüyle farklı bir mikroklima alanı oluşturmaktadır. Bulunan kalıntılardan bilindiği kadarıyla vadi, günümüzden yaklaşık 7 bin yıl öncesinden (Neolitik Çağ) başlayarak değişik uygarlıklara kucak açmış ve büyük bir açık müze niteliği kazanmıştır.

Vadinin, özellikle derin kanyon yapısından kaynaklanan eşsiz doğal güzellikleri yanında, tarihi ve arkeolojik değerleri nedeniyle de ünü hızla yaygınlaşmakta, her yıl birkaç katına ulaşan turist akınına uğramaktadır.

VADİ NASIL OLUŞTU?

Günümüzden yaklaşık 5 Milyon yıl öncesinde (Pliosen'de) birbirine bağlantılı irili - ufaklı sığ göl çanaklarının yer aldığı bu yörede, o dönemin genelde yan kurak, arada bol yağışlı evrelerle aralanan sıcak iklim koşullarında, Melendiz ve Hasandağ volkanlarının etkinliği sürmekteydi.

İklimdeki değişimlerin etkisiyle, bazen göllerin büyüdüğü, bazen de akarsuların gelişerek geniş alanlar kapladığı değişken ortamlı havzada, volkanlardan püsküren lav ve piroklastik gereçlerin (kül, cüruf, tüf, pomza gibi) hem akarsu çakıllarıyla, hem de göl çökelleriyle (kireçtaşı, kıltaşı, kumtaşı, marn ve diatomit gibi) ardalanmalı olarak depolandığı gözlenir.

Peribacalarının geliştiği kalın katmanlı gevşek tüfler, genelde iki evrede havzaya yerleşmiş, uzun süreli tüf püskürmelerinin ardından yine bazı volkan-

Melendiz Suyu

lardan çıkarak çok sıcak bulutlar halinde yeryüzüne inen kızgın tüfler, örtü olarak bunlar üzerinde yayılıp pekişmiştir. Ağdalı bir akışla çukurluklara yerleştiği belirgin olan tüfler, (ignimbrit : kaynaklı tüf) Melendiz Suyu vadisinin dik duvarlı kanyon yapısının da asıl belirleyicisi olmuştur.

Göllerin giderek kurumasıyla başlayan akarsu havzasına dönüşüm olayı, büyük bir ihtimalle günümüzden 3 Milyon yıl öncesine rastlar.

Bu evrede volkanlardan çıkan genç lavlar, (andezitik lahar ve bazaltlar) akarsuların geniş yataklarını da kaplayan kalın örtüler oluşturarak çevreye yayılırlar. Muhtemelen Kuvaterner başlangıcında (günümüzden yaklaşık 2 Milyon yıl önce) bu son volkanik örtüden başlayarak havza yüzeyini giderek yarıp aşındıran yeni bir akarsu ağının geliştiği gözlenir.

Batıdaki Tuz Gölü havzası ve bu havzaya bağlı Melendiz Suyu vadisinin bugünkü biçimlerini kazanmasında, Melendiz - Hasandağ arasından geçen ve Aksaray üzerinden Tuz Gölü'ne ulaşan büyük kırık kuşağının (Tuz Gölü Fayı) etkileri büyüktür. Bu büyük kırılma zonuna bağlı olarak, yakın zamanlara kadar etkisini gösteren yükselme ve alçalmaların, Melendiz Suyu vadisindeki derine kazılma - yanılma olaylarını önemli ölçüde kontrol ettiği görülür.

Akarsu, fayın yükselen blokunda kalan yukarı çığırında, üzerinde aktığı volkanik ve tortul kayaları, sözkonusu tektonik yükselme evreleri ve Kuvaterner'in bol yağışlı dönemlerindeki (Plüvyal) akarsu-

* Uzman Jeomorfoloğ (MSc) MTA Gen.Müd.lüğü Enerji Dairesi

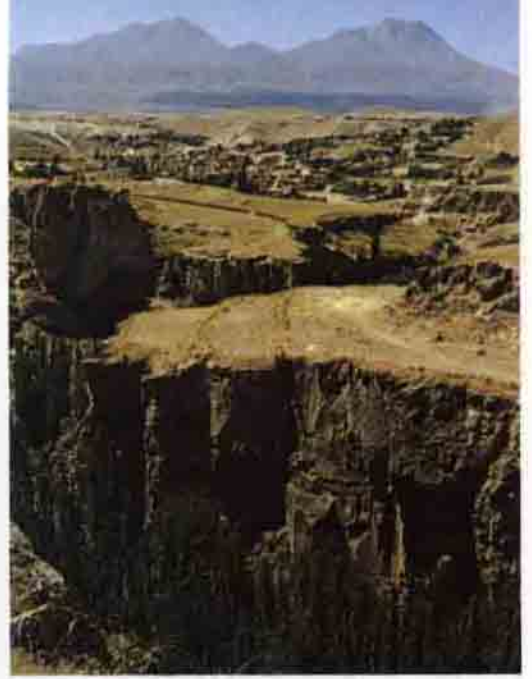
ların enerji artışlarına bağlı olarak sürekli derine kazmıştır.

Kanyon vadinin yarılma başlangıcında, akarsu-yun sakin akışlı, geniş menderesli yatağı genelde fazla değişime uğramamış, derine aşındırma aynı yaklaklan izlemiştir. Vadinin derine kazılması sırasındaki tektonik ya da akarsu enerjisine bağlı duraksama evreleri, yamaçlardaki seki kalıntılarında açık olarak görülür.

Vadinin duvar dikliğindeki sarp yamaçları, genellikle kaynaklı tuf kayalarının, bazen de genç bazalt lavlarının aşındırıldığı bölümlerde gelişmiştir. Bunda, kayaların prizmatik dev sütunlar oluşturan eklem yapıları büyük etkindir. Akarsuyun yatağını genişletmesi sırasında alttan aşındırılan bu kayalar, çözülme ve ufalanmanın fazla olduğu eklem ve çatlak yüzeyleri boyunca, dikey sütunlar biçiminde yamaçtan koparak vadi tabanına yuvarlanmaktadır.

Gevşek tüflerde ise, yüzeysel ayrışma sonucu hızla ufalanan tanelerde kile dönüşüm olayı geçirim-sizliği artırarak yüzeysel erozyonu hızlandırmakta ve sonuçta eşsiz güzellikte kırgıbayır (badland) yüzeyleri ve peribacası şekilleri gelişmektedir. En güzel örnekleri Selime ve Yaprahisar dolayında yer alan dev peribacalarında, genellikle sivri, konik, çadır tipinde gelişim gözlenir. Bu peribacaları yalnızca bu vadiye özgü ilginç doğal anıtlardır.

Yörede, son tektonik olaylarla oluşmuş genç kırıklar, bu peribacaları da keserek dilimlere ayırmış, çok ilginç görünümüler oluşturmuştur. Yakın geçmişte bu kırıklardan çıkan sıcak sular; içindeki kireci yamaçlara bırakarak ilginç traverten basamaklarının gelişmesini sağlamıştır.

Ihlara vadisi: Geride Hasandağ volkanları

YOĞUN YERLEŞME NEDENİ : MİKROKLİMA

Vadi, kanyon yapısındaki dimdik kaya yamaçları ile platodaki rüzgar etkilerine büyük ölçüde kapalı olan, kilometrelerce uzunlukta, derinliği bazı bölümlerde 100 metreye ulaşan kuytu bir oluk durumundadır. Vadi tabanında biriken, mineral yönünden zengin genç alüvyal topraklar, çevredeki platonun sudan yoksun kıraç topraklarına göre çok daha elverişli tarım olanaklarına sahiptir.

Bol su nedeniyle uzun süre yeşilliğini koruyan yoğun bitki örtüsü ve yamaçların kızıl - kahve renkli, çabuk ısınan kayaları, vadi içerisindeki ısı aktarımını kolaylaştırıcı özelliktedir. Vadideki hava sirkülasyonu dış rüzgarlardan fazla etkilenmediğinden, gün boyunca ve mevsimler arasındaki sıcaklık değişimleri oldukça azdır. Bu nedenle vadede, yıl boyunca genel olarak ılıman iklim koşulları yaşanır.

Bu özel iklim koşullarıyla vadi, İç Anadolu bozkırlarındaki önemli mikroklima alanlarından biridir. Vadi yamaçlarının sınırladığı bu mikroklima, insanlarla birlikte tüm canlılara yöredeki en uygun yaşam - barınma ortamını sağlamaktadır.

Anadolu'da Neolitik Çağ insanı, zaman zaman soğuyan iklime bağlı olarak; güneye bakan, iyi güneş alan yamaç önleriyle (yörede, Tuz Gölü Fay yamacı önündeki Aksaray), hem ılıman hem de en iyi tarım olanakları içeren kanyon vadi tabanlarını (yörede, Melendiz Suyu ve Helvadere vadileri) seçmek zorunda kalmıştır.

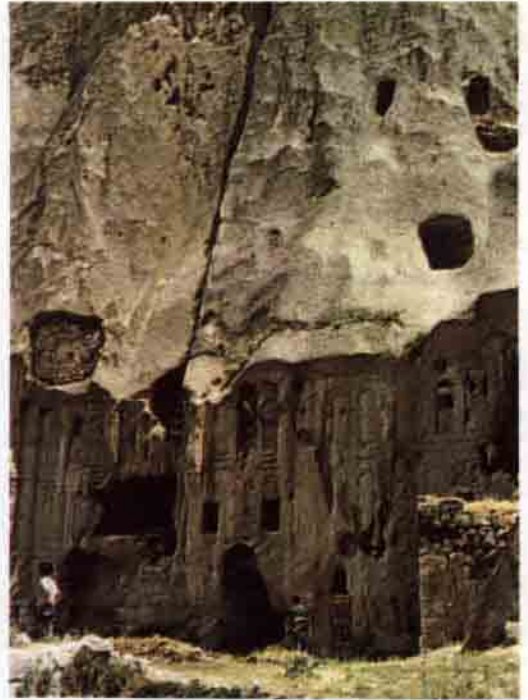
Melendiz Suyu vadisinde tesbih taneleri gibi birbirine yakın olan günümüz köy yerleşmelerinin özellikle daha önceki uygarlıklar üzerinde kurulmuş olması, vadinin jeomorfolojik özelliklerinin ve bundan kaynaklanan mikroklima ortamının önemini belirlemektedir.

YÖRENİN TARİHÇESİ

Hasandağ yöresine ilişkin en eski yaşam kalıntıları günümüzden yaklaşık 8 bin yıl öncesine (Neolitik) kadar uzanır. Çumra yakınındaki Çatalhöyük'ten çıkarılan en önemli bulgulardan biri; o çağın büyük yerleşme merkezini (Aksaray) ve arkasındaki Hasandağ volkanını püskürür durumda gösteren bir duvar resmidir. Aynı çağdan kalan diğer önemli buluntular, Melendiz Suyu kanyonu içerisinde Kızılkaya - Selime arasındaki Aşıkitepe Höyüğü'dedir. Henüz kazı yapılmamış olan bu höyükte, volkanik camdan (obsidyen) yontularak yapılmış bıçak, balta, mızrak ucu, biz gibi taş el aletleri bolca bulunmaktadır.

Bölge, MÖ 3000 - 2000 yıllarında Hatti'ler (Aksaray - Acemhöyük), daha sonra Eski Hitit, Frig, Geç Hitit, Asur ve Pers egemenliğinde yaşamış, Hellenistik Çağ'da Kapadokya gibi devletler kurulmuştur.

Tarihçi Herodot, Kapadokyalıların Suriyeden gelmiş olduklarını belirtir. İhlara vadisinde Kapadokya Krallığı döneminden kalan en eski yapıtlardaki duvar resimlerinin incelenmesi de bunu doğrulamıştır. Kapadokya ulusu, Pers egemenliğinden Hükümdar Ariartthes döneminde kurtularak bağımsızlığını kazanmış, daha sonra Anadolu'da güçlenen Roma İmparatorluğu'nun baskısına girerek yeni yayılmakta olan Hristiyanlığı benimsemiştir. MS 313 yılında Anadolu'daki Bizans egemenliği sırasında Hristiyanlık serbest bırakılınca, daha önce dinsel çalışmaların

Yaprakhisar kiliseleri

gizlilik içerisinde yürütüldüğü İhlara, Belisırma, Yaprakhisar, Selime'deki kaya kiliselerinin daha da büyütüldüğü ve vadinin önemli bir din merkezi durumuna geldiği bilinmektedir.

Vadideki arkeolojik değerlerin büyük bölümü, Kapadokyalılardan başlayarak, Roma ve Bizans dönemlerinde tüfler içerisine oyularak yapılmış çok sayıda kilise, katedral ve mağara evden oluşur. Bunlar Hristiyanlığın ilk yapıları olduğundan, yabancı turistlerin büyük ilgisini çekmektedir.

VADI YAMAÇLARINDAKİ OYMA BARINAKLAR VE KİLİSELER

Tüfler, el aletleriyle kazılarak oyma yapılar oluşturmaya çok uygundur. Kolayca kazılıp yontulabilen ve gözeneklerindeki suyu kaybedip kuruyunca sertleşen bu kayaların içerisindeki pomza (bimstein) parçaları nedeniyle ısı ve sesi yalıtma özellikleri de vardır. Günümüzde en çok aranan yapı taşlarıdır.

Vadinin İhlara dolayında korunmaya alınmış kaya kiliseleri, İsa, Meryem, azizler ve İncil'deki konular içeren duvar resimleriyle ünlüdür. Genellikle 2 - 3 katlı olan bu oyma yapıların salon ve odalardan oluşan bölümleri, tünel ve merdivenlerle birbirine bağlantılıdır. Alt katlar çoğunlukla yamaçtan yuvarlanan kayalarla ve yukardan gelen sel sularının taşıdığı ufalanmış gereçlerle dolmuş durumdadır.

Vadinin kuzey bölümünde, Selime ve Yaprak-

hisar yerleşme alanında yer alan katedral ve kiliselerle çevrelerindeki çok sayıda oyma barınaklar topluluğu, vadideki eski yerleşmelerin merkezini oluşturmaktadır. Burada, yüksekliği 80 - 100 m'yi bulan dik yamaçların, vadi tabanından plato yüzeyine kadar hemen tümünü kaplayan çok katlı oyma yapılar, adeta kale biçiminde ve çok iyi korunmalıdır. Özellikle Selime'deki yapı topluluğundaki gizli geçitler, merdivenler ve havalandırma bacaları çok ilgi çekicidir. En yukarda kaynaklı tuf katmanının delinerek açıldığı gizli çıkış yerleriyle bu yapıların platoya bağlandığı görülür. Bu büyük yapı topluluklarının ortasında yer alan katedraller, iki sıra kalın oyma sütunların bulunduğu geniş birer salon ve çevresinde, balkon biçiminde salona açılan küçük bölmelerden oluşmaktadır.

Henüz korunma altına alınmamış olan Selime, Yaprakhisar ve Belisırma antik yerleşmelerinde yerli araştırma ve tanıma yapılmadığından, bugüne dek halkın kullanımında kalmıştır. Yamaçlardaki gevşek tüflerin çabuk ayrışma ve yüzey sellenmeleri ile erozyona uğramaları sonucu, kiliselerin bazılarının tavan ve duvarları çökmüştür.

Yakın zamana kadar bu yapılarda bannmış olan, şimdi ise buraları ambar ya da ağıl olarak kullanan halkın özellikle kiliselerin duvar resimlerinde yaptığı yıkım çok büyüktür.

VADİDEKİ DOĞA GÜZELLİKLERİ

Ihlara vadisi, dimdik yamaçlarıyla çevre bozkrandan hemen tümüyle ilişkisini keserek oluşturduğu mikroklimasıyla, canlılara eşsiz bir yaşama ortamı sağlayan ender güzelliklerdendir. Vadide sürekli akan Melendiz Suyu ile yamaçlardaki kırık ve çatlaklardan çıkarak akarsuya katılan soğuk ve sıcak su kaynakları tüm canlıları kendisine çeker. Bu nedenle çevreden farklı bir bitki örtüsü ve hayvan topluluğunun varlığı sezilir. Vadinin sarp yamaçlarından hemen düşürecekmis gibi duran kaya blokları, gezenlere ürperti verir. Selime dolayındaki peribacaları, yüksek ve sivri konik çadırları andıran gövdeleleriyle eşsiz güzelliktedir.

Vadi tabanında Ihlara girişinden Belisırma yönünde akarsu boyunca ilerledikçe, bir ölçüde yaban hayatı koşulları başlar. Yamaçlardan yuvarlanmış kaya bloklarının oluşturduğu küçük çağlayanlar ve kuş sesleri arasında farklı bir ortama girilir. Vadi tabanını dolduran kayalar arasında yol bulmak zevkli bir uğraşa dönüşür.

TURİZME YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Ihlara vadisi çevresinde turizmi harekettirecek önemli çalışmalar görülmektedir. Aksaray ile Nevşehir - Derinkuyu yönlerinden vadiye ulaşan yolların genişletilme ve kısaltılma çalışmalarını hızla sürdürülmektedir. Ihlara yakınında kurulmuş olan bir

LAZER IŞINLARIYLA GÖZ AMELİYATI

Gözlük ve lens kullanan miyoplar gözlüklerini ve lenslerini korumak için sürekli çaba göstermekten hoşlanmasalar da, gözlük ve lens kullananlara uygulanabilecek olan ve "radial keratotomy" denilen cerrahi müdahale birçok göz uzmanına pek çekici gelmemektedir. Çünkü bu ameliyat yanlış yapıldığı takdirde, korneayı düzleştirmek için yapılan derin ensizyonlar (yarma) körlük gibi komplikasyonlara yol açabilmektedir. Ayrıca bu yöntem, gözleri ileri derecede miyop olanlarda daha az etkili olmaktadır.

Uygulamada çıkan bu aksaklıklar yarım düzine kadar firmayı bu konuda daha az riskli seçenekler aramaya itmiştir. Taunton Teknoloji Şirketi tarafından geliştirilen ve umut veren bir teknikte, korneayı kesme yerine, gözün dışına bir kontak lens yerleştirmek için ultraviyole lazer ışınları kullanılmaktadır. Bu yöntem "laser refractive keratoplasty" olarak bilinmektedir. Firma bu tekniğin miyoplar için kullanıldığı gibi astigmatlılar ve hipermetroplar için de kullanılabileceğini ileri sürmektedir.

Business Week'ten çev.: Latif TUNA

motelden sonra, bu yıl Yaprakhisar yakınındaki Ziga sıcak su kaynaklarının değerlendirileceği bir turistik kaplıca işletmesinin yapımı planlanmaktadır.

Vadinin korunmaya alınan kesiminde doğal güzellikleri henüz bozmayan peyzaj çalışmaları gözlenmektedir. Vadiye merdivenli iniş yeri yakınında bir de asansör yapımı düşünülmektedir.

Ihlara vadisindeki turizm olayına büyük katkı sağlayacak olan bu çalışmalar, Belisırma, Yaprakhisar ve Selime köyleri dolayını da kapsamına aldığı sürece eksik kalacaktır.

Ihlara yakınındaki örneklerden çok daha büyük antik kent kalıntılarının yer aldığı bu köylerde hiçbir koruma önlemi alınmadığından, büyük ölçüde yıkım gözlenir. Kiliselerin içleri duvarlarla bölünüp, freskler sıva ile kapatılarak ya da kazınarak uzun yıllar konut olarak kullanılmıştır.

Vadiye gelen turistlerin gezme olanağı bulamadığı bu çok değerli antik yapıtlar, tümüyle elden çıkmadan bir an önce korunma altına alınmayı beklemektedir. □

Bir hatayı iki defa tekrar etmeyen en mükemmel insandır.

Einstein.